

УДК 341.462.1

В.В. ПОПКО

Вадим Вікторович Попко, кандидат юридичних наук, доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ ТА ПРИНЦИП НЕДОПУСТИМОСТІ ПОСИЛАННЯ НА ОФІЦІЙНЕ ЧИ ПОСАДОВЕ СТАНОВИЩЕ ОСОБИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНУ

Транснаціональне кримінальне право функціонує як складова частина системи міжнародного кримінального права, в основі якого закладено певний фундамент – *принципи міжнародного права*, які, поза сумнівом, є нормами *jus cogens* та містять зобов'язання *erga omnes*. Важливим постулатом вивчення транснаціонального кримінального права є визнання принципів міжнародного права, серед яких важливе місце посідають *принципи міжнародного кримінального права*.

Відмінною рисою міжнародного кримінального права є юридичне оформлення доволі великої кількості його принципів¹. Основу цієї системи складають загальні принципи права та принципи міжнародного права, а специфіка галузі міжнародного кримінального права, безумовно, вимагає розробки і власної системи принципів.

Серед таких принципів на особливу увагу заслуговує *принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи*, що тісно пов'язано з поняттям «правовий імунітет». Це поняття утворює особливий правовий стан, якому властива власна «сфера відповідальності». Застосування зазначеного принципу в міжнародній практиці, зокрема в діяльності міжнародних органів кримінального правосуддя, тягне за собою ряд проблем як теоретичних, так і практичних. До них слід віднести з'ясування юридичної природи цього принципу, співвідношення з поняттям «правовий імунітет» та з принципом індивідуальної кримінальної відповідальності, а також проблеми застосування в національному законодавстві.

Метою статті є вивчення стану правового регулювання одного з основних принципів транснаціонального кримінального права - принципу недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні кримінального злочину та його теоретичну розробку як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці.

Окремі теоретичні аспекти прояву правового імунітету були предметом дослідження С.С. Алексєєва, С.В. Бобровник, О.М. Кисельової, О.В. Малька, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученка, проте носять фрагментарний характер.

Окремі питання правового імунітету висвітлювались у дослідженнях і зарубіжних вчених, як-от: Ш. Бассіоні, У. Батлер, К. Блекслі, Н. Бойстер, Я. Броунлі, Г. Верле, М. Інацумі, Л. Камерон, А. Кассезе, Г. Кельзен, В. Лоу, А. Майер, В. Шабас, Г. Шварценбергер, Д.Шеффер, М. Шоу та ін.

У доктрині міжнародного права склались кілька теорій походження міжнародно-правових імунітетів, помітний підвищений інтерес з боку міжнародної спільноти до проблем імунітетів посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, що привертає увагу у зв'язку з практикою застосування екстериторіальної й універсальної юрисдикції.

Професор Л.В. Іногамова-Хегай висловлює твердження про те, що сучасне міжнародне право не визнає міжнародного імунітету високопоставлених посадових осіб держави у випадку, якщо вони підозрюються чи обвинувачуються в здійсненні злочинів за загальним міжнародним правом². Для з'ясування справедливості такого твердження виникає необхідність дослідження, яким чином співвідносяться індивідуальна кримінальна відповідальність й міжнародні імунітети таких осіб і якою мірою дія міжнародних імунітетів чинить перепони для притягнення винних у здійсненні міжнародних злочинів до кримінальної відповідальності, якщо взагалі чинить перепони.

На шляху здійснення кримінального переслідування таких високопоставлених осіб як глава держави, глава уряду, міністр іноземних справ та інших, які підозрюються у здійсненні злочинів проти людяності, геноциду, воєнних злочинів чи злочинів агресії, неминуче виникає юридична перепона – інститут імунітетів. Імунітет як вилучення з адміністративної, кримінальної і цивільної юрисдикції держави надається таким особам як за національним, так і за міжнародним правом. Є очевидним, що міжнародні злочини можуть здійснюватися особами, що володіють відповідними владними повноваженнями. У зв'язку з цим виникає проблема співвідношення міжнародно-правової концепції невідворотності покарання за злочини, що здійснюються посадовими особами, і норм, що передбачають можливість вилучення відповідних осіб з-під кримінальної юрисдикції. Становище цих осіб у своїх державах робить їх практично недосяжними для національного правосуддя. Це обумовлює важливість кримінального переслідування, що здійснюється міжнародними кримінальними судами і національними судами, які, діючи на основі екстериторіальних принципів, можуть притягувати до відповідальності іноземців.

Як відомо, етимологія поняття «імунітет» пов'язана з латинською мовою, де слово «immunitas» означає «звільнення від податків, пільга» (від «munus» – «повинність, підношення»), і виникненням права, незважаючи на широке вживання цього поняття й в інших сферах (наприклад, медицині) та в інших значеннях. У правовому сенсі поняття імунітету трактується як звільнення певного кола суб'єктів права з-під дії загальних норм, як виключне право не підкорятися деяким загальним законам, що надається особам, які мають особливе становище у державі, а також звільнення окремих осіб від виконання окремих юридичних обов'язків і відповідальності, що встановлено в конкретних нормах міжнародного права, конституції і законах.

Правовий імунітет має дві сторони: з одного боку, передбачає недопустимість посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні міжнародного правопорушення, зокрема транснаціонального злочину; з іншого боку, імунітет означає захист, яким володіють певні посадові особи, перед здійсненням кримінальної юрисдикції зі сторони суду. Недопустимість посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні міжнародного правопорушення визнається як один із основних принципів міжнародного кримінального права та кримінального правосуддя.

Вперше питання про можливість судового переслідування вищої посадової особи держави виникло в ході Першої світової війни; положення Версальського мирного договору (ст. 228–230) передбачили можливість видачі й проведення кримінального переслідування винних осіб. Проте судовий процес над німецьким кайзером Вільгельмом II не відбувся, зокрема, через відмову держави Нідерланди його видати.

Принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні міжнародного правопорушення отримав обґрунтування й застосування в міжнародному кримінальному праві після Другої світової війни у *Статуті Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі (Нюрнберзького статуту)*, ухваленого 8 серпня 1945 року. Його основний зміст можна передати формулою: жодний офіційний статус особи не може бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, навіть якщо ця особа – глава держави. Цей принцип означає, що норми міжнародного кримінального права застосовуються рівною мірою до всіх осіб незалежно від їх офіційного чи посадового становища. Статус особи також не є підставою для пом'якшення кримінальної відповідальності. Це своєрідний вияв принципу рівності всіх перед законом. Накази начальника чи приписи закону не звільняють особу від кримінальної відповідальності, якщо особа діяла за розпорядженням уряду чи наказом начальника, але покарання може підлягати пом'якшенню в інтересах правосуддя. При цьому накази про здійснення злочину геноциду чи злочинів проти людяності є явно незаконними. Слід зазначити, що цей принцип має велике значення не тільки в контексті кримінального права при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи, але й для оцінки законності дій посадових осіб при застосуванні ними сили, дій працівників правоохоронних органів тощо.

Згодом основні висновки діяльності Нюрнберзького трибуналу були визнані на універсальному рівні – в Резолюції 95 (I) «Підтвердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу» від 11 грудня 1946 р., яка підтвердила «принципи міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і знайшли вираження у рішенні цього трибуналу»³. Це свідчить на користь того, що основні висновки діяльності Нюрнберзького трибуналу, у тому числі положення про недопустимість посилання обвинуваченого на своє посадове положення як підставу звільнення від відповідальності, складають частину чинного міжнародного права⁴.

Конкретний внесок у розробку принципу недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи зроблено *Комісією міжнародного права ООН*, створеною 21 листопада 1947 р. як допоміжний орган Генеральної Асамблеї, у рамках якої проводиться робота з систематизації теоретичних знань і практики держав у кількох напрямках, пов'язаних із кримінальною юрисдикцією держав, у тому числі й імунітети вищих посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, охоплення і сфера застосування універсальної юрисдикції. У документах Комісії принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи отримав конкретне оформлення. Це означає, що будь-яка особа, яка скоїла дії, що визнаються, згідно з міжнародним правом, злочиним, несе за них відповідальність і підлягає покаранню. Та обставина, що за внутрішнім правом не встановлено покарання за такі дії, не звільняє особу, що скоїла такі дії, від відповідальності за міжнародним правом. Не звільняється від відповідальності за міжнародним правом за такі дії й глава держави чи інша відповідальна посадова особа. Та обставина, що будь-яка особа діяла на виконання наказу свого уряду чи начальника, не звільняє цю особу від відповідальності за міжнародним пра-

вом, якщо свідомий вибір був фактично для неї можливий. Підкреслюється, що особа, яка обвинувачується в скоєнні міжнародно-правового злочину, має право на справедливий розгляд справи на підстав фактів і права.

Наступним етапом у розвитку і конкретизації даного нормативного припису стало його закріплення в установчих документах міжнародних *трибуналів ad hoc* по колишній Югославії (1993) і Руанді (1994), створених на основі резолюцій Ради Безпеки ООН (ст. 7 Статуту МТКЮ, ст. 6 Статуту МТР), а також *Спеціального суду по Сьєрра-Ліоне*, заснованого у 2002 р. на основі двосторонньої угоди між ООН і урядом Сьєрра-Ліоне (ст. 6 Статуту Суду).

Подальший розвиток принцип недопустимості посилення на посадове становище особи отримав у тексті *Римського статуту Міжнародного кримінального суду*, ухваленого 17 липня 1998 р. на Дипломатичній конференції у Римі за участі 120 держав. У ст. 27 (Частина 3 «Загальні принципи кримінального права») Статуту вказано: Чинний Статут застосовується рівною мірою до всіх осіб без будь-якої відмінності на основі посадового становища. Зокрема, посадове становище як глави держави чи уряду, члена уряду чи парламенту, обраного представника чи посадової особи уряду в жодному випадку не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом і не є саме по собі підставою для пом'якшення вироку. Імунітети чи спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи, згідно що з національним, що з міжнародним правом, не повинні чинити перепони для здійснення Судом його юрисдикції щодо такої особи⁵.

У зв'язку з прийняттям Римського Статуту в частині застосування принципу недопустимості посилення на посадове становище особи, щоб уникнути колізій, у національному законодавстві окремих держав відбулися зміни. Зокрема, до Конституції Бельгії було внесено положення, що держава приєднується до Римського Статуту, адже корона і члени парламенту Бельгії володіють абсолютним імунітетом: ст. 88 Конституції Бельгії зазначає, що «особистість короля недоторканна...», а члени парламенту користуються імунітетом від цивільної і кримінальної відповідальності за висловлення думок і голосування при виконанні обов'язків. Державна Рада Бельгії дійшла висновку, що колізія може бути знята конституційними змінами. Аналогічного висновку дійшла Державна рада Великого Герцогства Люксембург при ухваленні рішення про відповідність положень Римського Статуту нормам Конституції Люксембургу. Визнавши, що ст. 27 Статуту не відповідає Конституції Люксембургу, яка закріплює імунітет Великого герцога і членів Парламенту й особливі процедури для арешту і кримінального переслідування членів Парламенту чи уряду, Державна рада прийняла рішення про внесення змін до Конституції Люксембургу.

Підвищений інтерес з боку міжнародної спільноти до окремих проблем міжнародно-правових імунітетів, у тому числі до питання імунітетів посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, пов'язаний із грубим і масовим порушенням прав людини, необхідністю їх захисту, боротьбою з тероризмом, зростанням транснаціональної злочинності, корупцією, відмиванням грошей тощо. Крім того, гучні судові процеси, що були ініційовані в ряді європейських країн стосовно колишніх і нинішніх посадових осіб підштовхнули Комісію міжнародного права ООН взятися до розгляду теми «Імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції». Рішення про її включення в поточну програму роботи було прийнято Комісією й позначено в Доповіді Комісії на 59-й сесії Комісії у 2007 році⁶.

У поданій Доповіді про імунітет посадових осіб держав від іноземної кримінальної юрисдикції на 60-й сесії КМП з цієї теми спеціальний доповідач Р.А. Колодкін окреслив ряд питань, яким експертам Комісії слід було б приділити особливу увагу в контексті розгляду теми по суті⁷. Це питання про джерела імунітету посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції; про зміст понять «імунітет» і «юрисдикція», «кримінальна юрисдикція» і «імунітет від кримінальної юрисдикції» та про співвідношення імунітету і юрисдикції; питання про типологію імунітету посадових осіб держави (імунітет *ratione personae* та імунітет *ratione materiae*); питання про обґрунтування імунітету посадових осіб держави про співвідношення імунітету посадових осіб із імунітетом держави, з дипломатичним і консульським імунітетом і з імунітетом членів спеціальних місій. Продовжила теоретичні розробки після виходу Р.А. Колодкіна із складу Комісії у 2012 р. Концепсйон Ескобар Ернандес, яка взяла за основу напрацювання попереднього доповідача.

У роботі Комісії міжнародного права було зроблено висновок, що «імунітет від іноземної кримінальної юрисдикції означає захист, яким володіють певні посадові особи, перед здійсненням кримінальної юрисдикції зі сторони суддів і судів третьої держави»⁸. Дане визначення полягає в наступному: імунітет від іноземної кримінальної юрисдикції можна розглядати як звільнення посадових осіб держави від здійснення кримінальної юрисдикції зі сторони виконавчих і судових органів третьої держави.

Історично утвердження в міжнародному праві принципу індивідуальної кримінальної відповідальності за значні порушення норм міжнародного права відбувалось одночасно з відмовою від імунітетів за такі правопорушення.

У подальшому при розробці *Проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства* від 1 січня 1995 р.⁹, підготовленого Комісією міжнародного права ООН, у ст. 7 передбачено, що «офіційний статус особи, яка здійснює злочин проти миру і безпеки людства, навіть якщо вона діяла як глава держава чи уряду, не звільняє її від кримінальної відповідальності й не є обставиною, що пом'якшує покарання».

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., не передбачає винятків щодо притягнення до юридичної відповідальності осіб, що скоїли транснаціональний злочин, із посиленням на правовий імунітет посадових осіб¹⁰.

Аналогічні норми відсутні й в інших конвенціях та міжнародних договорах (Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 19 березня 1954 р.¹¹, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1998 р.¹² тощо).

Практика національних і міжнародних судових органів у даному питанні відрізняється. Перший ордер на арешт щодо діючого глави держави, а саме президента Судану *Омара Хассан Ахмад аль-Башира*, був виданий 4 березня 2009 р. Паатою попереднього провадження Міжнародного кримінального суду на підставі ст. 58 Римського статуту^{1*}. Президент Югославії Слободан Мілошевич так і не став першим в історії діючим главою держави, який був притягнутий до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини всупереч міжнародному імунітету *ratione personae*: С. Мілошевич був арештований і переданий Югославському трибуналу вже після того, як залишив пост президента. Міжнародний трибунал по Руанді засудив колишнього прем'єр-міністра країни – Жана Камбанду, але на відміну від справи Мілошевича обвинувальний вирок стосовно Камбанди було винесено у 1997 р.¹³, тобто тоді, коли він уже не користувався персональним імунітетом. Таким чином, процес над Мілошевичем демонструє визнання пріоритету переслідування злочинів за загальним міжнародним правом над інститутом міжнародних імунітетів колишніх глав держав. Можна стверджувати, що в статутах міжнародних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії (ст. 7, ч. 2) і Руанді (ст. 6 ч. 2) була зафіксована відмова від матеріального і процесуального імунітету високопоставлених посадових осіб. Гучними справами є справи глави Лівійської держави М. Каддафі 2001 р.^{**}, глави Чилі А. Піночета 2005 р.^{***}, глави Чада Х. Хабре 2005 року^{****}.

Для міжнародного права термін «імунітет від кримінальної юрисдикції» є традиційним і усталеним, проте не має чіткого визначення. У договорах, що регулюють окремі аспекти міжнародно-правових імунітетів, імунітет від кримінальної юрисдикції розглядається в контексті загального режиму привілеїв та імунітетів, включаючи імунітет від цивільної й адміністративної юрисдикції. Разом із тим, саме з кримінальною юрисдикцією пов'язані найбільш складні проблеми, що виникають на практиці стосовно посадових осіб держави – особливість кримінальної юрисдикції полягає в тому, що вона передбачає наявність більш складних елементів реалізації, ніж юрисдикція цивільна чи адміністративна.

Сказане не означає відсутності взаємозв'язку між трьома категоріями юрисдикції: на практиці дуже часто вони застосовуються в сукупності. Зазначається, що «якщо для міжнародно-правових відносин норми імунітету націлені на створення сприятливих умов для виконання дипломатичних чи інших функцій, то у сфері кримінально-процесуальних відносин імунітет представляє собою набір процесуальних гарантій особистої недоторканості». Це означає, що імунітет посадової особи від іноземної кримінальної юрисдикції – це, в основному, імунітет від виконавчої і судової юрисдикції, має процесуальний, але не матеріальний характер і що він чинить перепони для індивідуальної кримінальної відповідальності. У той же час, імунітет від кримінальної юрисдикції й індивідуальна кримінальна відповідальність – різні концепції: перша має процесуальний характер, друга – питання матеріального права¹⁴.

* Президента Судану Омара Хассан Ахмад аль-Башира звинувачують у кількох військових злочинах і етнічних чистках, що були пов'язані з Дарфурським конфліктом. Головний прокурор Міжнародного кримінального суду Луїс Морено-Окампо 14 липня 2008 р. висунув звинувачення аль-Баширу – геноцид у регіоні Дарфур, який супроводжувався вбивствами, пограбуваннями, тортурами, згвалтуваннями, наверненням дітей у рабство і важкими умовами в таборах для біженців. Виданий 4 березня 2009 р. Міжнародним кримінальним судом ордер на арешт Омара аль-Башира Суданом не був визнаний.

** Справа М. Каддафі. У лютому 1989 р. терористами був підірваний цивільний літак французької авіакомпанії над територією Нігеру. Родичі загиблих звернулися зі скаргою до суду на главу Лівійської держави М. Каддафі, який, на їхню думку, повинен нести відповідальність за віддання злочинного наказу про здійснення терористичного акту. Апеляційний суд Франції вважав, що посадові особи, винні у вчиненні міжнародних злочинів, не можуть користуватися імунітетами від кримінальної юрисдикції. Проте згодом Касаційний суд Франції скасував дане рішення, зазначивши: «Згідно з нормами чинного міжнародного права скоєний злочин [акт тероризму], яким би тяжким він не був, не допускає виключення з принципу діючих глав іноземних держав від юрисдикції».

*** Справа А. Піночета. У 1998 р. іспанський суд видав ордер на арешт колишнього глави Чилі А. Піночета і вимагав його екстрадиції на підставі висунутих звинувачень у вчиненні злочинів, у тому числі тортур щодо іспанських громадян. А. Піночет був арештований британською владою в Лондоні. У 1999 р. Палата Лордів шістьма голосами проти одного визнала арешт законним, зазначивши у своєму рішенні, що здійснення під час виконання своїх обов'язків міжнародних злочинів є підставою, що позбавляє колишнього главу держави права користуватись імунітетом від кримінальної юрисдикції. Конкретно щодо А. Піночета було вказано, що з 1988 р. (рік набуття чинності для Чилі, Іспанії і Великобританії Конвенції ООН 1984 р. проти тортур) на колишнього главу Чилі перестали поширюватися імунітети від кримінальної юрисдикції за порушення положень зазначеної Конвенції, отже, він може бути виданий іншій державі з метою здійснення кримінального переслідування. У 2005 р. Верховний суд Чилі позбавив А. Піночета недоторканості від судового переслідування, яким він користувався як колишній глава держави, проте Піночет так і не був засуджений з огляду на смерть обвинуваченого.

**** Справа Х. Хабре. У вересні 2005 р. бельгійський суд видав міжнародний ордер на арешт глави Чаду Х. Хабре за звинуваченнями в тяжких порушеннях прав людини. Він був засуджений судом Чаду до смертної кари за вбивства 40 тис. осіб заочно, оскільки уряд Сенегалу не вирішив питання про його екстрадицію. У лютому 2009 р. Бельгія подала до Міжнародного суду ООН позов проти Сенегалу за відмову видати колишнього чадського президента. 20 липня 2012 р. Міжнародний суд ООН зажадав від уряду Сенегалу «без зволікання» або судити Хабре за звинуваченням в інкримінованих йому злочинах, або екстрадувати в Чад. Х. Хабре був заарештований у Сенегалі у 2013 р., переданий Надзвичайному Африканському трибуналу (створений Сенегалом і Африканським союзом), визнаний винним і засуджений до довічного ув'язнення за злочини проти людяності.

Принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за здійснення міжнародних злочинів є основою міжнародного кримінального права й передбачає юрисдикцію органів міжнародної кримінальної юстиції. Розгляд питань, пов'язаних із імунітетами посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, передбачає правове регулювання нормами внутрішнього права і «не повинне і не може виражатись у наслідуванні включення принципів, які стосуються імунітету та містяться в документах, що регламентують діяльність міжнародних кримінальних судів»¹⁵.

Як справедливо зазначає І.І. Лукашук, «проблема індивідуальної кримінальної відповідальності керівників держав уявляється однією з найбільш важливих у забезпеченні ефективності міжнародного права і, разом із тим, однією з найбільш складних, оскільки рішення про це приймаються керівниками держав»¹⁶. Але навіть якщо абстрагуватись від політичної складової таких процесів, з правової точки зору кримінальне переслідування високопосадовців держав іноземними судами сильно ускладнено дією міжнародних імунітетів.

Переконливим доказом тому слугує винесене у 2002 р. Рішення Міжнародного суду ООН у Справі про ордер на арешт 11 квітня 2000 року. Бельгійський суддя видав міжнародний ордер на арешт відносно тоді ще діючого міністра іноземних справ Демократичної Республіки Конго Й.А. Ндомбасі, який обвинувачувався в здійсненні міжнародних злочинів. 17 жовтня 2000 р. власті Конго направили до Міжнародного суду заяву, в якій звинуватили Бельгію в порушенні міжнародного права у зв'язку з тим, що, видаючи ордер на арешт міністра, Бельгія посягнула на імунітет посадової особи Конго, а також неправомірно ініціювала переслідування *in absentia* на підставі принципу універсальної юрисдикції. Розглядаючи цю справу, Міжнародний суд прийшов до висновку, що діючий міністр іноземних справ володіє імунітетом від кримінального переслідування іноземними судами і не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, навіть незважаючи на те що він обвинувачується в здійсненні міжнародних злочинів, таких як воєнні злочини чи злочини проти людяності. Бельгія не мала права видавати ордер на арешт колишнього міністра іноземних справ Республіки Конго. Це рішення Суду було піддано гострій критиці.

Слід визнати, що імунітет від кримінальної юрисдикції не означає безкарність за здійснення будь-яких злочинів, незалежно від їх тяжкості. Існують обставини, коли такі особи можуть бути притягнені до відповідальності: у випадку кримінального переслідування у власних країнах; у випадку, коли такі особи були позбавлені імунітетів власною державою; у випадку, коли після спливу строку їх повноважень, такі особи вже не користувались імунітетом за міжнародним правом; у випадку, коли такі особи притягувались до відповідальності по кримінальних справах у міжнародних кримінальних судах, що володіють відповідною юрисдикцією.

Висновки. Аналіз змісту міжнародно-правових положень із питання про імунітети вищих посадових осіб, відповідну національну і міжнародну судову практику, а також міжнародно-правові дослідження принципу недопустимості посилення на офіційний статус або посадове становище особи при скоєнні міжнародного злочину, дає можливість зробити наступні висновки. Принцип недопустимості посилення на офіційний статус або посадове становище особи означає невизнання будь-яких імунітетів (національних або міжнародних) чи інших спеціальних норм, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи та захищати її в певних випадках від кримінального переслідування та ставити її поза межами юрисдикції міжнародного правосуддя. Вищі посадові особи держави (як колишні, так і теперішні) не володіють імунітетом від юрисдикції органів міжнародної кримінальної юстиції. При розгляді органами міжнародної кримінальної юстиції справ про здійснення міжнародних злочинів, у тому числі й транснаціональних, посадове становище обвинуваченого не є підставою для звільнення його від відповідальності та пом'якшення вироку. Міжнародно-правові документи, як й установчі акти органів міжнародної юстиції, передбачають можливість притягнення до відповідальності за здійснення міжнародних злочинів посадових осіб, у тому числі глав держав, урядів; при цьому їх статус не може розглядатися як підстава імунітету від кримінальної юрисдикції. Національне законодавство держав має бути приведено у відповідність з нормами міжнародного кримінального права у цій частині, щоб уникнути колізій. Слід мати на увазі, що йдеться винятково про кримінальну юрисдикцію міжнародних органів кримінальної юстиції.

¹ Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы / Алексей Григорьевич Кибальник; Ассоц. «Юрид. центр». – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 63.

² Иногамова-Хегай Л.В. Международное уголовное право / Л.В. Иногамова-Хегай. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 495 с. – С. 106.

³ Резолюция 95 (1) «Подтверждение принципов международного права, признанных Статутом Нюрнбергского трибунала», принята Генеральной Ассамблеей ООН от 11 декабря 1946 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_910

⁴ Shaw M.N. International Law [Text] / M.N. Shaw. – 6nd ed. – Vol. I. – New York, U.S.A.: Cambridge University Press, 2008. – P. 669.

⁵ Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. із змінами. Чинна редакція від 16 січня 2002 р. Документ 995_588 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_588

⁶ UN. Doc. A/63/10.

⁷ UN. Doc. A/CN.4/601.

⁸ UN. Doc. A/CN.4/661. – P. 18.

⁹ Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства від 1 січня 1995 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_710

¹⁰ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

¹¹ Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 19 березня 1948 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155

¹² Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 13 листопада 1984 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085

¹³ International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor vs. Jean Kambanda. Indictment of 16 October 1997. ICTR-97-23-DP. Para. 1-2, <http://www.icttr.org/ENGLISH/cases/Kambanda/indictment/index.pdf>

¹⁴ Скуратова А.Ю. К вопросу об иммунитете от уголовной юрисдикции должностных лиц в случае совершения международных преступлений // Московский журнал международного права. – 2009. – № 3. – С. 104–120. – С. 113.

¹⁵ UN. Doc. A/CN.4/661.

¹⁶ Лукашук И.И. Международное право: Общая часть: Учебник / Игорь Иванович Лукашук; Акад. правовой ун-т; Институт государства и права. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: БЕК, 2001. – 432 с. – С. 74.

UN. Doc. A/CN.4/596

Резюме

Попко В.В. Правовий імунітет та принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні транснаціонального злочину.

У статті висвітлюється один з основних принципів міжнародного кримінального права та кримінального правосуддя – недопустимість посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні міжнародного правопорушення, зокрема транснаціонального злочину. Цей принцип розглядається в контексті теоретичного обґрунтування поняття «правовий імунітет» та якою мірою дія міжнародного імунітету може чинити перепони, якщо взагалі чинить перепони, для притягнення винних у здійсненні міжнародного злочину до кримінальної відповідальності. Розглядається співвідношення принципу недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні міжнародного правопорушення з принципом індивідуальної кримінальної відповідальності та практична реалізація принципу недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи в міжнародному кримінальному праві. Особлива увага приділяється юридичному закріпленню зазначеного принципу у нормативно-правових актах міжнародного права: статутах воєнних трибуналів, документах Комісії міжнародного права, проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, Римському статуті, а також у міжнародних конвенціях, зокрема Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Ключові слова: принцип міжнародного права, правовий імунітет, посадова особа, транснаціональний злочин, юрисдикція, кримінальне право, кримінальне правосуддя.

Резюме

Попко В.В. Правовой иммунитет и принцип недопустимости ссылки на официальное или должностное положение лица при совершении транснационального преступления.

В статье освещается один из основных принципов международного уголовного права и уголовного правосудия – недопустимость ссылки на официальное или должностное положение лица при совершении международного правонарушения, в частности транснационального преступления. Этот принцип рассматривается в контексте теоретического обоснования понятия «правовой иммунитет», а также в какой мере действие международного иммунитета может создавать преграды, если вообще их создает, для привлечения виновных в совершении международного преступления к уголовной ответственности. Рассматривается соотношение принципа недопустимости ссылки на официальное или должностное положение лица при совершении международного преступления с принципом индивидуальной уголовной ответственности, а также практическая реализация принципа недопустимости ссылки на официальное или должностное положение лица в международном уголовном праве. Особенное внимание уделяется юридическому закреплению указанного принципа в нормативно-правовых актах международного права: уставах военных трибуналов, документах Комиссии международного права, проекте Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества, Римском уставе, а также в международных конвенциях, в частности Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности 2000 г.

Ключевые слова: принцип международного права, правовой иммунитет, должностное лицо, транснациональное преступление, юрисдикция, уголовное право, уголовное правосудие.

Summary

Popko V. Legal immunities and the principle of prohibition of reference to the official status or capacity of a person in the commission of a transnational crime.

The article highlights one of the main principles of international criminal law and criminal justice – the prohibition of reference to the official status or capacity of a person in the commission of an international offence, in particular a transnational crime. This principle is considered in the context of the theoretical substantiation of the concept of legal immunity and to what extent, if at all, international immunities can impose obstacles in bringing the perpetrators of the international crime to criminal responsibility. The correlation between the principle of prohibition of reference to the official status or capacity of a person in the implementation of an international offence with the principle of individual criminal responsibility and the practical implementation of the principle of prohibition of reference to the official status or capacity of a person in international criminal law is considered. Particular attention is paid to the legal consolidation of this principle in the legal acts of international law: the statutes of the military tribunals, the documents of the International Law Commission, the draft Code of Crimes against Peace and Security, the Rome Statute, as well as in international conventions, in particular 2000 UN Convention against Transnational Organized Crime.

Key words: international law principle, legal immunities, official, transnational crime, jurisdiction, criminal law, criminal justice.